

SZEMLE KRÓNKA

IN MEMORIAM NÉMETH PÁL (1953–2025)

Németh Pál református lelkész, arabista és iszlámkutató 2025. június 13-án elhunyt. Személye Magyarországon a legjelentősebb tényező volt a vallások közti párbeszédekben, mivel amellet, hogy keresztény teológus volt, kitűnően jártas volt mind a bibliai tudományokban, mind pedig az iszlámban, mindhárom monoteista vallással együttérző alkata pedig alkalmassá tette a békés vitákra és beszélgetésekre.

Németh Pál 1953. május 11-én született Budapesten. Apja Németh Győző református lelkész, dédapja Baltazár Dezső tiszántúli református püspök volt. Felmenőit követve a lelkészi hivatást választotta, és teológiai tanulmányait a Budapesti Református Teológiai Akadémián végezte. Közben arab szakos tanulmányokat folytatott az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának Sémi Filológiai és Arab Tanszékén.

A jelen megemlékezés szerzője itt ismerkedett meg vele mint diáktársa. Az arab szakon nem csupán kiemelkedő érdeklődést mutatott tantárgyai iránt, de nem mindennapi erőfeszítést is tett tanulmányai elmélyítésére. Ehhez csupán egy adalék: amikor a nagyon nehéz klasszikus arab szöveggyűjteményt tanultuk, javaslatára harmadik évfolyamtársunkkal, Bognár Sándorral együtt feláldoztuk a szombatjainkat, és együtt fordítottuk, értelmeztük a szövegeket, miközben szorgosan pusztítottuk a ládalekvárt, és pihenésképpen Pali harmóniumán zenéltünk. Ennek meg is lett az eredménye, hiszen később sem akadt rá példa, hogy a diákok egy év alatt átvegyék a két évre tervezett, 183 oldalas Brünnow–Fischer szöveggyűjteményt.

1978-ban kétéves állami ösztöndíjat kapott a Szíriai Arab Köztársaságba. 1979 januárjától 1980 decemberéig arab nyelvet és irodalmat, majd iszlám valásjogot és filozófiát hallgatott a Damaszkuszi Egyetemen. Ezek a tanulmányok nagy hatással voltak egész későbbi életére. Sokat mesélt nekünk, diáktársainak szíriai tapasztalatairól. Egy eset még utólag is különös vidámsággal töltötte el. Az iszlám jog órán a tanár a rituális mosakodás, a *wuḍūʾ* előírásairól beszélt. Amikor ahhoz a részhez ért, hogyan kell a szakállat megmosni, bajba került, mert abban az időben egyetlen diák sem volt szakállas Szíriában. Nagy örömmel látta azonban meg Pali hatalmas, sűrű szakállát, kihívta a katedrához, és rajta mutatta meg – természetesen csak víz nélkül – a szakállmosás rejtelseit.

1981 és 1989 között a Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztályának előadójaként az új protestáns bibliafordítás revideált kiadásának előkészítő munkálatait végezte. Nagyon szerette ezt a munkát, amelyre sokirányú nyelvtudása kiválóan képesítette, de szomorú tapasztalatokat is szerzett. Egy beszélgetés alkalmával elmondta, hogy olyan emberek bírálják felül a munkáját, akiknek csak hivatala van, de szaktudása nincs. 1989 és 1997 között a budapesti Biblia Múzeum vezetőjeként is tevékenykedett. 1984-től 2024-ig a Budapest-Pestlőrinc-Ganzkertvárosi Református Egyházközség lelkésze volt. 1986-tól 2016-ig a Budapesti Gazdasági Főiskola Külkereskedelmi Karán arab nyelvet és kultúraközi kommunikációt (Európa és az iszlám) tanított. Az intézmény 2005-ben a „címzetes főiskolai docens” címet adományozta neki.

Több mint egy évtizedet dolgozott a Keresztény–Zsidó Társaság elnökségi tagjaként, ahol a vallástudományi előadások sorozatának egyik előadója is volt. Rendszeresen jelentek meg írásai az évente kiadott *Keresztény–Zsidó Teológiai Évkönyv*ben. Számos arab művet fordított magyar nyelvre, és foglalkozott az iszlám vallás hitrendszerével is, törekedve az iszlám–keresztén párbeszéd elősegítésére. *Az iszlám* című kötete 2010-ben jelent meg a *Vallási párbeszéd* sorozat első köteteként. Mindig szívesen vett részt vallásközi párbeszédeken, amelyeken mindegyik vallás képviselői örömmel üdvözölték.

A Külkereskedelmi Főiskola *Keleti Füzetek* sorozatában jelent meg egy arab nyelvű szövegválogatása magyar szómagyarázattal a főiskolai nyelvoktatás céljaira *Nuṣūṣ muḥtāra li-t-tamrīn ‘alā l-luġa wa-l-qirā’a* (*Válogatott szövegek a nyelv és az olvasás gyakorlásához*) címmel. 1998-ban adták ki válogatott írásainak gyűjteményét *Az írás és az olvasás felelőssége* címmel.

Az 1998-as budapesti kiadás után 2003-ban jelent meg egy holland kiadónál Šaraf ad-Dīn an-Nawawī *Negyven hagyomány. Az iszlám vallás alapvető tanításai* című gyűjteményének általa készített magyar fordítása, tárgyi magyarázatokkal ellátva. Ez különösen bátor vállalkozás volt, mivel előtte ennek a műnek a fordítását részletes bevezetővel és magyarázó jegyzetekkel Goldziher Ignác adta közre *Az iszlám* című könyvének függelékeként. Érdekes összevetni a két fordítást és a jegyzeteket. Goldziher szó szerinti fordításra törekedett, és legfeljebb zárójelben adott hozzá értelmezést. Természetesen a 117 évvel korábban készült mű magyarsága is régies. Németh Pál viszont a mai olvasó igényeit vette figyelembe, és kevésbé ragaszkodott az eredeti szöveg szűkszavúságához. A jegyzetek is a 21. századi olvasóra voltak tekintettel, a fordító csak a legszükségesebb szavakat magyarázta. Mindezek alapján az újrafordítás jelentős értéket képvisel.

Németh Pál még egy ízben „találkozott” Goldziher Ignác egy művével, ugyanis ő végezte az 1910-ben megjelent *Vorlesungen über den Islam* (magyarul: *Előadások az iszlámról*) új magyar kiadásának szakmai ellenőrzését. Az első fordítás elkészítésére Goldziher a tanítványát, Heller Bernátot kérte fel, ám

munkájával nem volt maradéktalanul elégedett. Ezért mindenképpen indokolt és helyes volt 2008-ban újra átültetni magyarra ezt a világszerte nagy becsben tartott és számos nyelven – köztük arabul és héberül is – megjelent könyvet.

2003-ban jelent meg Németh Pál tollából Abū Ḥāmid al-Ġazālī *al-Munqid min ad-ḍalāl* (*A tévelygésből kivezető út – vallásfilozófiai önarckép*) című művének tárgyi magyarázatokkal ellátott teljes magyar nyelvű fordítása. Al-Ġazālīt sokan a legjelentősebb muszlim vallási gondolkodónak tartják, aki fiatalon kora legfontosabb tanintézményének, a bagdadi Nizāmiyya madraszának lett a tanára. Amikor 37 éves korában lelki és szellemi válságba jutott, mindent hátrahagyva visszavonult szülővárosába, az északkelet-iráni Tuszba. Több éves magány után jött el a felismerés, hogy a misztikus utat kell követnie, s ekkor írta fent említett művét. Valószínűleg ez az útkereső elmélkedés indította Németh Pált arra, hogy lefordítsa a művet, amelyben magára ismert. Ezt 2012-ben egy másik, egyértelműen szüfi misztikus al-Ġazālī-mű lefordítása követte, az *Ayyuhā l-waladē*, amelynek a *Kedves Fiam (parainézis)* címet adta. Ezt a művet a Dunaszerdahelyen megrendezett IX. Nemzetközi Vámbéry Konferencián ismertette.

Magyar nyelvre fordította az al-Mahdī kalifa és I. Timótheosz nesztoriánus katolikosz-pátriárka között zajlott párbeszédet, amely 2012-ben jelent meg „Iszlám–keresztyén párbeszéd a Krisztus utáni nyolcadik századból” címmel. Szakértőként segítette Hans Küng és Josef van Ess *Párbeszéd az iszlámról* című könyvének kiadását is 1998-ban.

Németh Pál szellemileg látszólag „kettős életet élt”. Egyrészt hivatása és végzettsége szerint református lekipásztor volt, másrészt képzettsége és tudományos tevékenysége révén arabista és iszlámkutató. Szellemiségének ez a két oldala azonban nem jelentett különválást vagy valamiféle meghasonlást a hétköznapi egyházi feladatok és a tudós attitűd között. Ez a kettősség nemcsak jól megfért benne, hanem szorosan össze is fonódott lekipásztori hivatása és tudományos érdeklődése.

Erre legjobb példának azt a múlt évezred kilencvenes éveiben tartott egyik óévi igehirdetését hozhatjuk fel, amelyben Pál apostol szavaihoz nagyszerű párhuzamot talált egy pogány kori költő szavaiban. Prédikációjának ezt címet adta: „Ami megromol és ami újul”, és Pál apostol korinthusiakhoz írott második levelének 4. fejezetéről beszélt benne, annak is a 16. versét állítva a középpontba: „Ezért (vagyis a feltámadásba vetett hitünk miatt) nem csüggedünk. A mi *külső emberünk* romlik ugyan, de a *belső* napról napra megújul.” Németh Pál először azt az általános év végi gondolatot idézi, mely szerint „megint egy évvel öregebbek lettünk, egyre kevesebbet tudunk befogadni a külső világból”, majd rögtön kiemeli, hogy Pál apostol a külső emberünk folyamatos romlását nem mint lehetőséget tárja elénk, hanem mint valóságot és ténnyt.

Ezen a ponton illesztette bele igehirdetésébe egy iszlám előtti korban élt arab költőnek, al-Ḥārīt ibn Ka‘b al-Maḍḥiġīnak tulajdonított négysoros verset, amely, mint kiemelte, csodálatosan szép képekben fejezi ki ugyanezt a gondolatot:

„Megemésztettem ifjúságomat, hónapról hónapra feléltem *kimért időmet*

Három nemzedékkel éltem egy időben, de ezek elmentek, s én öreg ember lettem

Kevés az ételem, sovány a termetem, bilincs kényszeríti lépteim rövidre

Éjjelente egyre csak a csillagokat nézem, *s dolgaiban a belsőt összetévesztem a külsővel.*”

Érdemes idézni a vers teljes arab szövegét, hogy rámutathassunk azokra az értelmezési finomságokra, amelyeket a fordító jogosan alkalmazott a vers fordításában:

أَكَلْتُ شَبَابِي فَأَفْنَيْتُهُ وَأَفْنَيْتُ بَعْدَ شَهْوَرٍ شَهْوَرًا
ثَلَاثَةَ أَهْلِينَ صَاحِبَهُمْ قَبَاتُوا وَأَصْبَحْتُ شَيْخًا كَبِيرًا
قَلِيلَ الطَّعَامِ عَسِيرَ الْقِيَامِ قَدْ تَرَكَ الْقَيْدُ خَطْوِي قَصِيرًا
أَبَيْتُ أُرَاعِي نُجُومَ السَّمَاءِ أَقْلَبُ أَمْرِي بَطُونًا ظَهْوَرًا

Egy az eredeti szöveget pontosabban követő fordításban a verset a következőképpen lehetne visszaadni:

„Ifjúságomat felfaltam s eltékozoltam, hónapok múltak, s újra elenyésztek.

Három családom volt, kiket kísértem, míg ők megpihentek, én öreggé lettem.

Kevés ételt eszem, nehéz már a járás, a lánc súlya rövidre fogta léptem.

Éjjel az eget figyelem, a csillagokat, meghányom-vetem dolgomat (sorsomat) kívül-belül.”

A vers érdekessége, hogy szinte teljesen ismeretlen, ezért Németh Pál minden bizonnyal damaszkuszi tanulmányai során ismerhette és szerethette meg. Az is valószínű, hogy az *uqallibu amrī buṭūnan zuhūran* metaforikus kifejezésnek ezt a kevésbé ismert értelmezését is („dolgaiban a belsőt összetévesztem a külsővel”) ottani tanárával vitatta meg. A későbbi lexikográfusok szerint ugyanis ez a kifejezés arra használatos, hogy valaki felmérje, mi a teendője, hogy sorsa jóra forduljon. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Németh Pál értelmezése ne

volna elfogadható, hiszen egy 6. századi költőről van szó, míg az első arab szótárak csak két–három évszázaddal később készültek. Az mindenképpen elismerésre méltó, ahogy a *baṭn* 'has, hasüreg' és a *ẓahr* 'hát, a test külső fele' szavakat metaforikusan fordította, az ember belső világára vagy egy fogalom belső értelmére, illetve a külső világra vonatkoztatva, hiszen ezek a terminusok később közhelyszerűen ismertek lettek.

A vers felhasználása Pál apostol szavainak magyarázatához kimondatlanul is azt az ellentétet sugallja, hogy míg az apostolnál ez a kép nem jelent reménytelenséget, hiszen a külső és a belső ember képe a feltámadáshoz kapcsolódik, addig az iszlám előtti kor arabiai költője számára a sors kegyetlensége végleges.

Bár Németh Pált idő előtt ragadta el a halál, mégis jelentős életművet, sok barátot és tisztelőt hagyott hátra. Emlékét szívünkben őrizzük!

Dévényi Kinga